

Το Μικρό και το Μεγάλο

Μικροδιηγήματα μέσα σε μυθιστορήματα

Επιλογή-Σχολιασμός: ΛΑΚΗΣ ΔΟΛΓΕΡΑΣ

Ιωάννης Θ. Ευδοκίμης, *Γιατί κρατάει τον «τρελό»; Ένας νευρολόγος διαβάζει Αναγνωστάκη*, επιμέλεια: Σουλβί Ρηγοπούλου, Τόπος, Αθήνα 2025, 222 σελ.

Μονάχα ετούτον τον τρελό μου θα κρατήσω

Ο Ιωάννης Θ. Ευδοκίμης γεννήθηκε στον Πειραιά το 1950 και αποφοίτησε από την Ιωάννις Πρότυπο Σχολή Πειραιώς το 1967. Σπούδασε στην Ιατρική του Πανεπιστημίου Αθηνών. Από το 1978 εργάστηκε στο Αιγινήτειο Νοσοκομείο, στην αρχή ως ειδικευόμενος στη νευρολογία και στη συνέχεια διανύοντας όλη την ακαδημαϊκή ιεραρχία μέχρι το 2017, οπότε αφυπηρέτησε ως καθηγητής της νευρολογίας. Από το 2018 είναι ομότιμος καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Κατά τη διάρκεια των χρόνων αυτών έγραψε βιβλία ή συμμετείχε σε συλλογικά έργα της ειδικότητάς του και της νευροεπιστήμης. Μετά τη λήξη της επιστημονικής του καριέρας, ώριμος διανοούμενος πια, γράφει και εκδίδει πολλά βιβλία. Βιβλία που ως τίτλο έχουν ένα ερώτημα το οποίο προκύπτει από ένα ποίημα. Αναλύει δηλαδή εμπεδωμένα στην καθημερινότητά μας ποιήματα μεγάλων ελλήνων ποιητών. Ασχολήθηκε με το ποίημα του Γιώργου Σεφέρη «Άρνηση», θέτοντας και προσπαθώντας να απαντήσει στο ερώτημα: «Είναι εύκολο ν' αλλάξουμε ζωή;» και με το ποίημα του Καβάφη «Απ' τες εννιά...», με το ερώτημα «Πώς πέρασαν τα χρόνια;» Και τέλος τήρα «Το σκάκι» του Αναγνωστάκη.

Το τελευταίο σχετικό βιβλίο του, που εκδόθηκε πρόσφατα, αφορά το ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη, «Το σκάκι», από τη συλλογή *Η Σπινέκεια*, που έχει εκδοθεί το 1954. Όλο το βιβλίο προσπαθεί με εργαλεία από τη νευροεπιστήμη να κατανοήσει να συνομιλήσει και να εμβαθύνει σε αυτό το ποίημα.

Εξηγεί γι' αυτό ο συγγραφέας:

«Το σκάκι» μού άρεσε. Όπως και πολλά από τα ποιήματα του Μανόλη Αναγνωστάκη, τα οποία είχαν πάντα ένα περιβλη-

Αργύριος Γιώργου Ζαφόρα

Ο Μανόλης Αναγνωστάκης.

μα εξω-ποιητικό ή παρα-ποιητικό, μια και ήταν συνδεδεμένα με πολιτικο-κομματικές δραστηριότητες της νεότητάς μου. Όταν όμως τα ξαναδιάβασα με αμβλυμένα τα πολιτικο-κομματικά φίλτρα, ένιωσα μια αρχιτεκτονική που ανάγλυφα ερχόταν να συναντήσει τα επαγγελματικά μου ενδιαφέροντα. Έτσι, στην ανάλυση, επιδίωξα να επικεντρωθώ στις υποκείμενες νοητικές διεργασίες που με τρόπο ποιητικό ο Μανόλης Αναγνωστάκης αφηγείται στο «Σκάκι».

Δεν θέλησα, δεν μπορούκα και δεν ήταν στις προθέσεις μου να ασχοληθώ ψυχο-προσωπογραφικά με τον ποιητή. Νομίζω πως οποιαδήποτε σκέψη ή πράξη μας έχει τη σφραγίδα κάποιων

ατομικών - εγκεφαλικών διεργασιών (κοινότοπο ακούγεται), ανεξάρτητα από τη σημασία της. Το άναμμα του τσιγάρου, η επιλογή συντρόφου, η αποδοκιμασία ή η αποδοχή, η διάθεση να εκφράσεις κάτι που θέλεις και πολλά άλλα (ίσως όλα) έχουν ένα κοινό, για μένα, ενδιαφέρον. Και αυτό είναι οι υποκείμενοι γνωστικο-συναισθηματικοί μηχανισμοί που, όπως και να το κάνουμε, έχουν ως πηγή το μυαλό μας. Προσπάθησα, λοιπόν, να σχολιάσω κάποιες νοητικές διεργασίες που, ανεξάρτητα από το τι ήθελε ο ποιητής, μπορούν να ανιχνευθούν στο ποίημά του.

Αυτό το ποίημα διαβάζει ο Ευδοκίμης και αναρωτιέται γιατί ο

Αναγνωστάκης κρατάει τον τρελό και γιατί πετάει τον εξοπλισμό του, βασίλισσα, βασιλιά, πύργους άλογα και στρατιώτες, χρήσιμους για τη μάχη, για την παρτίδα, για το παιχνίδι. Ο Αναγνωστάκης δίνει λίγες και μάλλον κουτσουρεμένες πληροφορίες γι' αυτό το σχήμα που επιλέγει. Ο Ευδοκίμης το αναλύει στις 222 σελίδες του βιβλίου του, κάνει το ποίημα φύλλο και φτερό. Φυσικά το συνδυάζει με άλλες πληροφορίες από την προσωπική ιστορία του ποιητή.

Ένας νευρολόγος, λοιπόν διαβάζει ένα λογοτέχνημα, ένα ποίημα στην προκειμένη περίπτωση, και το αναλύει σύμφωνα με την επιστήμη του. Παρόμοιες απόπειρες έγιναν μόνο από ψυχιάτρους - ψυχαναλυτές. Η χρήση της βιολογικού

χαρακτήρα επιστήμης είναι νομίζω καινοτόμος και πρωτοποριακή. Για να μπορέσουμε να παρακολουθήσουμε τη σκέψη του, ο συγγραφέας μάς κάνει μάθημα σύγχρονης νευροεπιστήμης – γεγονός που συνιστά αδυναμία και συγχρόνως είναι η δύναμη του βιβλίου.

Για να απαντήσει στις αναρωτήσεις του, ο συγγραφέας προϋποθέτει ως αξίωμα ότι γενικά ο ανθρώπινος εγκέφαλος λειτουργεί συντηρητικά, μάς σώζει δηλαδή από κακοτοπιές και από περισσευούμενες αβεβαιότητες. Για να το κάνει αυτό πρέπει να «κατανοήσει» τον περιβάλλον που είναι στο σύνολό του άναρχο, άνομο και ακατανόητο. Πρέπει να φτιάξει θεούς, κοσμοθεωρίες, νόμους, αίτια.

Πράγμα δύσκολο, ή μάλλον αδύνατο, καθώς η σχετική κατασκευή πρέπει να είναι ακριβής αλλά και γενική στην απλότητά της, αφού θα πρέπει να είναι κατάλληλη για κάθε χρήση, ακόμη κι εκείνη που τώρα είναι άγνωστη, μελλοντική.

Η ανάγκη όμως εξήγησης του κόσμου είναι αδήριτη, οπότε συμπληρωματικά χρησιμοποιείται η διαίσθηση που συνδυάζει εμπειρίες με χαλαρό τρόπο. Τα δύο συστήματα αντιμάχονται. Ένα συμπλημά τους καθορίζει τη συμπεριφορά μας. Σχετική είναι η περικοπή από το κείμενο του Ευδοκίμη που παρατίθεται στη συνέχεια:

ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΩΣ ΠΡΟΝΟΜΙΟ ΚΑΙ ΚΑΤΑΔΙΚΗ

«Το φορτίο του παρελθόντος με τις γενικεύσεις του και τον συναισθηματικό του επιχρωματισμό επηρεάζει σημαντικά τις αποφάσεις και τις προτιμήσεις μας στο παρόν. Εκ πρώτης όψεως, αυτή η παραδοχή μοιάζει να αντιμάχεται την αίσθηση που έχουμε για τον εαυτό μας, πως οι αποφάσεις μας όχι μόνο είναι δικές μας, αλλά και είναι σωστές. Ακόμα και όταν δούμε πως τελικά μπορεί να κάνουμε λάθος, ακόμα και αυτή η διόρθωση επιβεβαιώνει την ιδέα μας για τη βασική ορθολογικότητα του γνωστικού μας οργάνου. Οι προκαταλήψεις, το προϋπάρχοντα «νοητικά σχήματα», οι συνήθειες είναι σαν τον Ιανό. Έχουν αμφίσημη (όπως και η σκέψη μας συνολικά) δράση και επίδραση στη συμπεριφορά μας. Από τη μία μεριά είναι συνώνυμα με τη συντηρητικότητα, τον κλειστό ορίζοντα της προσωπικότητάς μας, την αντίσταση στο νέο και την εξιδανίκευση του παρελθόντος. Από την άλλη μεριά, οι

προϋπάρχοντες και προ-εγκατεστημένοι κανόνες μάς επιτρέπουν να δρούμε άμεσα, να οριοθετούμε τον άναρχο κόσμο, χωρίς την καθυστέρηση και τους δαιδάλους της αναλυτικής σκέψης. Τα «νοητικά σχήματα» περιορίζουν την ελευθερία της αναζήτησης, μιας και μάς προσφέρουν άκοπα και άμεσα τη «λύση». Αλλά αυτοί οι προκατασκευασμένοι τρόποι μάς επιτρέπουν συγχρόνως να αναγνωρίζουμε πρότυπα μέσα στο χάος και να διαμορφώνουμε κανόνες επίλυσης προβλημάτων. Είναι η δύναμη της καθημερινής στατιστικής που, όσο και αν δεν είναι «επιστημονικά» τεκμηριωμένη, έχει το μεγάλο προσόν να επιβεβαιώνεται στη «ζωή» πολύ συχνά. Η θετική εμπειρία της γενίκευσης. Η γενίκευση ή η υπερ-γενίκευση, έτσι όπως τη βιώνουμε και την πλάθουμε καθημερινά, είναι και αυτή αμφίσημη. Μου επιτρέπει να

εκφράζω κρίσεις επί του γενικού, συνολικά (με ελάχιστα, εντούτοις, παραδείγματα), αλλά γίνεται εξαιρετικά επικίνδυνη όταν την εφαρμόζω επί προσωπικού. Υπάρχει ένα είδος λογικού ανταγωνισμού ανάμεσα στο γενικό και το ειδικό. Έχοντας μια γενική εικόνα για ένα ζήτημα, ένα ερώτημα, ένα πρόσωπο, μια κατάσταση, αυτή η γενική εικόνα πρέπει να λειτουργήσει ως προθάλαμος και όχι ως συμπέρασμα. Άλλες φορές η γενική εικόνα επικρατεί και θαμπώνει τη λεπτομέρεια, και άλλες φορές συμβαίνει το αντίθετο, βλέπουμε τη λεπτομέρεια και χάνουμε το όλον. Οφείλω, επομένως, να μετριάσω την κριτική μου και να την κάνω πιο ορθολογικο-αναλυτικο-αποτελεσματική αποδεχόμενος όχι μόνο τις περιορισμένες αναλυτικές ικανότητες του μυαλού μου αλλά και τη δύναμη της διαίσθησης. Εντούτοις, υιοθετώντας ένα είδος

ζωντανού και δημιουργικού συμβιβασμού, δεν μπορώ παρά να τολμήσω να περιχαρακώσω, πάλι σε αναλυτικο-λογικό πλαίσιο, αυτόν τον συμβιβασμό. Ομολογώ πως δεν τον φαντάζομαι σαν ένα είδος γενικού και απαραβίαστου κανόνα 50-50 αλλά, ανεξάρτητα από τα εκάστοτε χωροχρονικά προσδιορισμένα «ποσοστά» συμμετοχής, εκείνο που ενδιαφέρει, νομίζω, είναι πως το τελικό αποτέλεσμα σε μια συγκεκριμένη συνθήκη πρέπει να εξυπηρετεί τους στόχους μου. Πάλι καταφεύγω σε γενικότητες, μιας και δεν βρήκα τη σωστή συνταγή. Με προκατασκευασμένους, default κανόνες, πλοηγούμαι σε αυτόν τον άναρχο και απειλητικό κόσμο. Η σταθερότητα αυτή μπορεί, όμως, κάποια στιγμή να αποδειχθεί αναποτελεσματική, και οι κανόνες που διαθέτω να φανούν ασύμβατοι με το νέο δίλημμα που αντιμετωπίζω. Η αναγνώριση του λάθους, της αναποτελεσματικής μου αντίδρασης μου επιβάλλει αναπροσαρμογές. Αλλάζω τους κανόνες, αναπροσαρμόζω, βελτιώνω τον νοητικο-συναισθηματικό μου οπλισμό και ξαναμαπίνω στην καθημερινή μάχη. Ένα συνεχές παιχνίδι στο οποίο οι «στέρεες απόψεις» ανακαινίζονται, αλλάζουν ή και γκρεμίζονται καμά φορά, και στη θέση τους νέες νοοτροπίες, που με το καιρό και αυτές παλιώνουν, σκουριάζουν, οπότε ακόμα νεότερες εισέρχονται με φούρια και διεκδικούν τις αλλαγές. Είναι το παιχνίδι που ο ποιητής με κάποια πικρή απορία περιγράφει στον τελευταίο στίχο:

...δεν έχει τέλος αυτό το παιχνίδι...

Αλλά ας μην προτρέχω. Οι παλιοί κανόνες, τα γνωστά και δοκιμασμένα σχήματα σαφώς σε προκαλούν να τα ανακαινίσεις, να τα εξωραϊσεις ή ακόμα και να τα συντρίψεις. Η στιγμή της μεγάλης της απόφασης. Είναι η στιγμή που χάνεται η στεριά πίσω σου και μπροστά σου ανοίγεται το αγανές πέλαγος. Πώς θα πορευτείς λοιπόν; Τώρα πια είσαι μόνος σου και το μοναδικό σου εφόδιο είναι οι αναμνήσεις. Οι προσδοκίες έχουν μαραθεί, όχι όμως όλες. Μένει κάτι που σε κρατάει μέχρι την επόμενη στροφή. Ανάμεσα στο παρελθόν και το μέλλον, η στιγμή της απόφασης είναι το παρόν. Άντεξες μέχρις εδώ. Άλλοι φεύγουν νωρίς, άλλοι δεν φεύγουν ποτέ. ■

Μανόλης Αναγνωστάκης

ΤΟ ΣΚΑΚΙ

Έλα να παίξουμε.

Θα σου χαρίσω τη βασιλίσσά μου.

(Ηταν για μένα μια φορά η αγαπημένη

Τώρα δεν έχω πια αγαπημένη)

Θα σου χαρίσω τους πύργους μου

(Τώρα πια δεν πυροβολώ τους φίλους μου

Έχουν πεθάνει καιρό πριν από μένα)

Κι ο βασιλιάς αυτός δεν ήταν ποτέ δικός μου

Κι ύστερα τόσους στρατιώτες τί τους θέλω;

(Τραβάνε μπρος, τυφλοί, χωρίς καν όνειρα)

Όλα, και τ' άλογά μου θα σ' τα δώσω

Μονάχα ετούτον τον τρελό μου θα κρατήσω

Που ξέρει μόνο σ' ένα χρώμα να πηγαίνει

Δρασκελώντας τη μια άκρη ως την άλλη

Γελώντας μπρος στις τόσες πανοπλίες σου

Μπαίνοντας μέσα στις γραμμές σου ξαφνικά

Αναστατώνοντας τις στέρεες παρατάξεις.

Κι αυτή δεν έχει τέλος η παρτίδα.